

Кремень В.Г.,
президент Національної академії педагогічних наук України,
доктор філософських наук, професор,
академік Національної академії наук і
Національної академії педагогічних наук України

ІННОВАЦІЙНА ЛЮДИНА І СУЧАСНА ОСВІТА

Важливою функцією сучасного навчального процесу залишається творче засвоєння суми знань. У виконанні цієї функції є ряд проблем: недостатньо чітке виділення саме базових знань, прагнення домогтися механічного запам'ятовування учнем їх інформаційного супроводу, який є другорядним. Це, з одного боку, надмірно розширює обсяг матеріалу, який повинен засвоїти учень, веде до його перевищення, а з іншого – "розчиняє" базові знання у другорядній інформації, нівелює їх, що негативно позначається на пізнавальній діяльності і розвитку особистості. Причому розвитку, який має своїм результатом інноваційний характер мислення і діяльності.

У цьому контексті зауважимо, що інноваційна людина якісно відрізняється від звичних про неї уявлень. Так, якщо метою і головним продуктом освітнього проекту Модерну (Просвітництва) є не освоєння людиною історично набутого культурного досвіду, а створення самодостатньої особистості, яка існує в модусі самотворення, то в сучасному світі ситуація інша. Зауважимо, що "сучасний світ" означає новий стан, який в цілому охоплюється терміном "глобалізація". Класична модернізація представляла собою перехід від традиційного суспільства (з властивим йому пануванням традиції над інновацією, релігійністю, колективізмом, доіндустріальним розвитком, ціннісною раціональністю і т.д.) до сучасного (де інновація переважає над традицією, мається світське пояснення і виправдання життя, затверджується автономний індивід, цілераціональність і пр.). Сучасне суспільство, створюване глобалізацією і глобальним вільним ринком, характеризується переходом від раціональної утилітарної культури до змішаної глобальної культури; від політичної емансипації до політики "життєвого стилю"; від рівності до відмінностей; від організації, ієрархії до реорганізації, мереж; від фіксованої ідентичності до її плюралізації; від кінця ідеологій до варіації життєвих стилів і переконань [4, с. 260].

У цих умовах відбувається формування нової людини. Досліджуючи вказаний аспект сучасності, зауважимо, що тепер потреби людини розмежовуються на соціально опосередковані, де індивід виступає як член соціуму і демонструє соціально значущу поведінку, та індивідуально опосередковані, які визначаються виключно суб'єктивними устремліннями до власної реалізації. Задоволення індивідуально опосередкованих потреб супроводжується виникненням нових цінностей – довіри, сердечності, щирості, симпатії особистості – тобто цінностей індивідуально-демократичних. Економічний наддостаток і ера споживання продовжують проявляти себе як чинник персоналізації та підвищення відповідальності людей, "примушуючи" до постійної відомості свого життя. Споживання розглядається як приклад персоналізації. Мета такого споживання – не тільки гедонізм, але й інформація, інтерес – не тільки до насолоди життям, а й до внутрішнього оновлення, а результат – поява поінформованого і наділеного відповідальністю індивіда [1, с. 16].

У даній ситуації людина стає більш вільною – у реалізації повсякденних потреб, у спілкуванні та освіті, в прагненні до розваг, в моді, в мистецтві, мета яких – звільнення особистого "Я". Сьогодні успіх асоціюється не з володінням речами, а з якістю життя. Внаслідок цього, саме по собі матеріальне благополуччя втрачає свою значимість, а на перший план виходять проблеми поєднання безпеки і свободи, справедливості й відповідальності. Одночасно перетворення науки і знання на виробничу силу робить очевидною кореляцію між освітою і достатком, підвищуючи соціальний статус їх носіїв. Це у свою чергу змінює ставлення до інформації, у бік якої зміщується споживання, що стимулює генерацію нових знань. Своєрідність цього періоду становить пріоритет індивідуального начала над загальним, психології над ідеологією, різноманіття над однаковістю, свободи над примусом.

Таким чином, інформаційне суспільство характеризується не тільки зміною характеру виробництва, але в першу чергу трансформацією потреб і ціннісних орієнтацій людини. Фактично, це стає умовою створення, виникнення нової людини, що не підлягає однозначному визначенню. Наукові знання, що змінили наші уявлення про Всесвіт, Землю, Життя та саму Людину, поки розрізнені, Людина залишається "розчленованою" на частини головоломки, з'єднуючи які ми не можемо відновити цілісну картинку. В силу цього виникає епістемологічна проблема: "неможливо досягнути складну єдність людини ні за допомогою розділового мислення, яке представляє нашу людську природу основним чином, поза космосом, в якому ми живемо, окрім фізичної матерії і духу, з яких ми складаємося, ні за допомогою мислення, що редукує, яке зводить людську єдність до чисто біоанатомічного субстрату"[3, с. 45]. Та й самі гуманітарні науки розділені на відокремлені галузі дослідження, у силу чого "складність" людини стає "невидимою", і людина зникає, "як слід на піску".

Звідси впливає необхідність для сучасної і майбутніх систем освіти об'єднати "розсіяні" знання про людину, досягнуті різними науками. Завдяки цьому система освіти отримає необхідні орієнтири для

створення відповідних до часу методик викладання та виховання. Йдеться про неприпустимість використання минулого досвіду освіти, що вичерпав свої пізнавальні і творчі можливості. Якщо ми говоримо про необхідність формування інноваційного середовища та адекватної йому інноваційної людини, то повинні враховувати, що наша діяльність у контексті виникнення нового, інформаційно-комунікативного способу розвитку, будучи все більш сфокусованою на роботі з інформацією і знаннями, з необхідністю знаходить нелінійний, інноваційний характер. Вона стає суб'єктивно орієнтованою комунікативною діяльністю, спрямованою на утвердження практик обміну між людьми не тільки матеріальними предметами, речовиною та інформацією, а й почуттями, знаками, символами. Відповідно інформація і знання, протікаючи по мережах міжособистісної комунікації, знаходять істотно нову якість, пов'язану з суб'єктивним переживанням, різного роду рефлексією – інтелектуальною, емоційною, психологічною.

Ця якість вимагає не просто нової людини, а такої, що мислить по-новому, інноваційно. Це означає нову якість мислення, здатну відкрити складний, непередбачуваний світ. Адже динаміка еволюційних процесів, спрямованих у бік більшої структурної складності культурних систем, полягає у розгортанні все більш складних форм комунікації між різними частинами системи. Про зростання складності свідчить також рух до збільшення сегменту креативності у суспільстві, що проявляється у культурі, мистецтві, інших сферах діяльності. У цьому контексті треба констатувати все більшу складність нашого світу, що вимагає адекватного мислення. Досвід життя і діяльності у сучасному глобалізованому світі вимагає узагальнення та формування складного, глобального мислення.

Характеризуючи дану ситуацію, президент Німецького товариства з вивчення складних систем і нелінійної динаміки К. Майнцер стверджує, що в умовах сучасного світу людина, яка мислить лінійно, ще і тепер є реальністю у деяких галузях науки, стає принципово непотрібною і навіть небезпечною. "Наш підхід допускає, що фізична, соціальна та ментальна реальність є нелінійною і складною. Цей істотний результат синергетичної епістемології зумовлює серйозні наслідки для нашої поведінки. Потрібно ще раз підкреслити, що лінійне мислення може бути небезпечним в нелінійній складній реальності ... Ми повинні пам'ятати, що в політиці та історії монокаузальність може призвести до догматизму, нетолерантності та фанатизму"[5, с. 48]. Підхід до вивчення і пізнання складних систем, якою є сучасний соціум, можливий для людини, що володіє складним мисленням. Це – одна з головних рис інноваційної людини.

Сучасна інноваційна особистість – не просто продукт мегаполісів і "масової культури", а є проектом в умовах глобалізації та інформатизації. Нині на перше місце виходить вибір проекту, автором якого є сама людина. Мається на увазі конкретна технологія розробки та реалізації такого проекту, що включає вибір життєвої стратегії, формування, позиціонування і просування певної репутації. Йдеться про формування власної затребуваності, попиту на себе як на ринку праці, так і в соціальних, культурних, політичних відносинах, особистому житті. Для того, щоб реалізувати своє "Я", досягти певних результатів, треба повідомляти про себе, виводити себе в інформаційний, економічний, соціально-політичний простір. Інформаційні технології, глобалізація створюють виняткові перспективи для становлення особистості нового типу. Освіта у цьому контексті стає необхідною умовою і засобом, що включає мету і результат.

Прогрес залежить від якості та рівня освіченості людства. Це не треба розуміти суто в площині лінійного "прогресизму". Усвідомлення досягнутого в минулому, стан у теперішньому, прогнозування майбутнього – особливість освітнього процесу в усі епохи. Безперервне реформування освіти свідчить про постійну незадоволеність суспільства його станом і результатом. Пошук нових підходів, парадигм стає все більш актуальною ідеєю освіти. Адже саме система освіти виконує функції окультурення свідомості, виховання духовності, розвитку особливостей цивілізаційного взаємодії. Залежно від пріоритетів в освітніх моделях у свідомості тих, хто навчається формується певний стереотип мислення, особливість духу, рівень культури та свідомості.

Сучасна, інноваційна освіта характеризується переходом від репродуктивного до продуктивного, творчого мислення. Наявні підходи до структурування змісту освіти роблять можливим отримання інформації у готовому вигляді, без проведення власного інтелектуального дослідження, отримання продуктивного знання. Тільки інноваційне системне структурування створює умови для пошуку зв'язків, для народження думки, тобто для творчого мислення. Саме в його контексті актуалізується завдання навчити студента і школяра самостійно оволодівати новими знаннями та інформацією, "навчити вчитися", виробити потребу в навчанні протягом усього життя [3, с. 287].

Людина XXI століття – це людина, яка постійно вчиться, для якої отримання знань стає сутнісною рисою способу життя. Таку людину повинна формувати школа, але створити умови для безперервної освіти мають суспільство і держава. Для цього потрібно створити сучасну й ефективну систему навчання дорослих. Держава повинна підтримувати просвітницьку діяльність громадських організацій і поширення знань в країні.

У сучасних умовах активізується така важлива функція навчального процесу, як уміння людиною використовувати отримані знання у своїй практичній діяльності – професійній, суспільно-політичній, культурній і пр. Для цього необхідно позбутися формального підходу в навчальному процесі, перетворити навчальну діяльність в органічне засвоєння знань у якості методології, фундаменту, основи діяльності людини в різних сферах життя, знань як органічної, сутнісної складової особистості, яка визначає поведінку останньої і її характер дій. Цього можна досягти при ґрунтовній перебудові самого викладання знань.

У зазначеному плані провідна роль належить педагогу, його внутрішньої позиції, методам, цілям. Саме він забезпечує результат, саме він обумовлює, яким бути новому поколінню, оскільки "тиражує" не тільки зміст свого предмету, а й свій тип мислення, спілкування, поведінки, оцінки подій. Якщо педагог буде наставляти, навчати учня духовності, яка зміцнює свідомість, вселяє віру в цінності, відводить місце

свободі в думках, творчості, розумності. Якщо все це педагог побачить в учневі і визнає, його технології, методи та методики будуть повністю інноваційними [3, с. 289]. Освітні і педагогічні інновації як пошук нового "всередині", як "включення" в дію невикористаного раніше потенціалу мають своїм джерелом духовну складову суб'єкта навчання.

Включення цієї складової в практику педагогічної діяльності, визнання її не на словах, а на ділі в конкретних діях конкретного викладача в корені змінюють, реформують педагогічну взаємодію. У результаті навчально-педагогічний процес має інші цілі, інший зміст, інші методи, і отже, інший результат, в цілому – інші технології і моделі. Засвоїть їх викладач – зрозуміють і засвоять учні, студенти, слухачі, поширять на все суспільство. Якщо саме так буде позиціонувати себе система освіти, то, безумовно, вона цілком заслуговує називатися і бути інноваційною.

У даному контексті не менш важливими є питання про цілі освіти. Сьогодні людство виділяє дві глобальні групи проблем, пов'язаних з гуманізмом і екологією. Вони взаємопов'язані між собою: без вирішення першого не можна вирішити другу, і навпаки. Саме так можна олюднити соціальні відносини. Розумність і гуманність, свобода і самостійність набуваються в умінні мислити творчо, знаходячи міру узгодженості своїх цілей і цінностей з громадськими та цивілізаційними. Якщо навколишню дійсність розглядати системно, у взаємовідносинах "природи", "суспільства", "духовного простору", а суб'єкт освіти відповідно як "людину-індивід-особистість", то їх взаємодія є цілком можливою. Сформовані цілі освіти в цій парадигмі вимагають відповідного їм змісту і методів [2]. У даній ситуації це означає інноваційних.

Реалізація українською освітою завдань і проблем, разом зі здійсненням інших важливих перетворень, дозволить сформувати людину з інноваційним типом мислення, інноваційним типом культури, готовністю до інноваційного типу діяльності, що стане адекватною відповіддю на перехід цивілізації на інноваційний рівень розвитку. Для підготовки людини до життя у сучасному світі потрібна система освіти, яка орієнтує на усвідомлення сутності змін, привнесених новим часом, на їх послідовне й динамічне сприйняття. Безумовно, інноваційна освіта має готувати людину до життя і діяльності в нових умовах. У цьому його сенс, покликання і відповідальність перед суспільством і людиною.

Використані джерела

1. Костина А.В. Национальная культура – этническая культура – массовая культура: баланс интересов в современном обществе / А.В.Костина. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 216 с.
2. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
3. Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – 592 с.
4. Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / [авт. кол. В. Андрущенко, Л. Горбунова, М. Култаєва, С. Пролев та ін.] – К.: Педагогічна думка, 2011. – 320 с.
5. Mainzer K, Thinking in Complexity: The Complex Dynamics of Matter, Ming and Mankind / K.Mainzer. – Berlin: Springer-Verbag, 1994.

Стаття надійшла до редакції 7.06.13